

15 İyun: Milli Qurtuluşa aparən yol və liderin xilaskarlıq məramı

XX əsrdə Azərbaycanın taleyində həlledici rol oynamış və inkişaf yolunu müəyyənləşdirmiş, millətə və dövlətə var olduqca mürciət ediləcək, öyrəniləcək, İbrət alınacaq bir neçə tarixi gün mövcuddur.

Birincisi, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasıdır. Bu hadisə ilə millətimize uzun illərdən sonra ilk dəfə olaraq dövlət müstəqilliyini respublika formasında bərpa etdi, müsəlman Şərqi xalqlarına cümhuriyyət ideyasını, idarə üsulunu gətirdi, onlara müstəmləkəçilikdən xilas olmağın yolunu göstərdi.

İkincisi, 1918-ci il sentyabrın 15-də Bakı şəhərinin yadelli qüvvələrdən azad edilməsi, Azərbaycan xalqının və dövlətinin öz paytaxtına qovuşmasıdır. Cümhuriyyətin qurulması qədər əhəmiyyətli olan bu hadisə bütün sonrakı hadisə və proseslərə təsir etdi. O zaman Bakı şəhəri yadellilərdən azad edilməsəydi şəhərin taleyi qaranlıq qalacaqdı. Hətta 1920-ci ilin aprelində bolşevik işğalından sonra Bakının Azərbaycandan qoparılmasına dair müəyyən layihələr, hətta 50-ci illərdə də bəzi niyyətlər var idi.

Üçüncüsü, 1920-ci il yanvarın 11-də Parisdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin de-fakto tanınması xalqın iradəsinin, seçdiyi yolun qəbul edilməsi oldu.

Dördüncüsü, hələ SSRİ-nin, kommunist ideologiyasının və sovet sisteminin mövcud olmasına baxmayaraq, 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan şəhərində Azərbaycan xalqının ümum-millət lideri Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin birinci sessiyasının iclasında muxtar respublikanın adından "Sovet Sosialist" ifadələrinin çıxarılması, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti üçrəngli bayrağının dövlət rəmzi kimi qəbul edilməsi.

Beşincisi, 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında konstitusiyaya aktının qəbul edilməsi.

Altıncısı, bərpa edilmiş, lakin itirilmək təhlükəsi qarşısında qalan Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin xilas edildiyi, güclü dövlətin qurulmasının, bütün vətəndaşların tek millət, tek dövlət, tek bayraq, tek torpaq altında birləşməsinin, işğal altında qalan torpaqların azad edilməsi üçün təməllərin qoyulduğu 1993-cü ilin 15 iyunudur.

Bu gün 1993-cü ilin 15 iyun tarixindən 30 il keçir. Məlum olduğu kimi, maraqların toqquşduğu siyasətin göstəricisi olan tarixi hadisə və proseslər bir cür baş versə də onlara verilən qiymət, adətən, fərqli olur. Qiymətləndirməyə müxtəlif siyasi təşkilatların, qrupların, şəxslərin maraqları və iddiaları təsir edir. Belə fərqli yanaşmalar təbiidir. Çünki həyat yaranandan bəri daim əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi gedib və indi də davam edir. Əkslikləri aradan qaldırmaq mümkün deyildir.

Cəmiyyətin inkişafının təməlinde elə fikir müxtəlifliyi, əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi dayanır. Lakin dünya tarix elmində qəbul edilmiş ümumi metodoloji prinsiplərə görə, hər hansı bir ta-

rixi hadisə və prosesə verilən qiymətdə başlıca meyar onların özündən sonrakı inkişafa necə təsir etməsi, dövlət və millət üçün nəticələrin müsbət və mənfi olması, hökumətin fəaliyyətinə düzgün qiymət verilməsi isə qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələri necə yerinə yetirməsi, faydaları və ziyanları ilə ölçülür.

1997-ci ilin iyun ayından etibarən Vətən təqvimində Milli Qurtuluş Günü elan edilən 15 iyunun mahiyyətini, onun nəticələrini dərk etmək və müvafiq nəticələr çıxararaq İbrət dərsləri almaq müstəqil dövlətimizin və millətimizin keçdiyi yolu, mövcud vəziyyətini, gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmək baxımından vacibdir. Ona görə də, ilk növbədə, 15 iyunədək Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi, hərbi, mənəvi-psixoloji şəraitə və xarici siyasət fəaliyyətinə nəzər yetirmək zəruridir.

Ümumi böhran mənəşində

Dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra Azərbaycan xalqının qarşısında bir sıra vacib vəzifələrin yerinə yetirilməsi dayanırdı: müstəqilliyi qorumaq və möhkəmləndirmək; planlı sosialist təsərrüfatından azad bazar iqtisadiyyatına keçmək; təkpartiyalı sistemdən çoxpartiyalı, cəmiyyətə, demokratiyaya keçmək; dövlət quruculuğu üçün əlverişli beynəlxalq şərait yaratmaq; Ermənistanın əsassız ərazi iddiaları ilə Azərbaycana qarşı başladığı hərbi təcavüzü dayandırmaq, onun nəticələrini aradan qaldırmaq və s.

Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyini bərpa edən zaman xain qonşunun əsassız ərazi iddiaları səbəbindən bir neçə il əvvəl başladığı daxil işlərə kobud müdaxilə davam edirdi, tarixi torpaqlarımız olan və Ermənistan adlandırılan bu respublikada dədə-baba yurdlarında yaşayan azərbaycanlılar vəhşicəsinə qovularaq qaçqına çevrilir, yaşayış məntəqələri, tarix və mədəniyyət abidələri, qəbiristanlıqlar dağıdılır, ərazinin etnomədəni mənsubiyyəti itirilir. Bunlarla yanaşı Azərbaycanın işğal edilmiş yaşayış məntəqələrinin əhalisi məcburi köçkünə çevrilirdi. Problemləri həll etmək əvəzinə, hakimiyyət uğrunda müxtəlif qruplaşmalar arasında bütün mümkün vasitələrlə mübarizə gedirdi.

1992-ci ilin may ayında silahlı çevriliş yolu ilə hakimiyyəti ələ keçirən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi ölkə qarşısında dayanan problemləri həll edə bilmədi, vəziyyət daha da pisləşdi. Dövlət idarəçiliyində səriştesizlik, problemlərin yanlış qoyulması, onların həllinə səhv, primitiv, məhdud yanaşma, qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti arasında ittilaflar, xalq ilə hakimiyyət arasında ziddiyyətlər, dükənlərdə satılan keyfiyyətsiz çörək üçün növbələrin çoxalması şəraitində əhalinin artan narazılığı, iqtisadi tənəzzül, vətəndaş-

nın nəzərləri Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyevə yönəldi. Heydər Əliyevə olan inamın bir sıra əsaslı səbəbləri var idi.

Birincisi, Heydər Əliyev sovet sisteminin, kommunist ideologiyasının mövcud olduğu bir şəraitdə, 70-ci illərdə respublikanın rəhbəri kimi güclü təşkilatçılıq və idarəçilik bacarığı ilə xalqın başını uca etmiş, onu qabaqcıllar cərgəsinə çıxarmışdı. Xarici ölkə tarixçilərinin yazdığı kimi, Azərbaycanın şimal edilib ilhaq olunduqdan sonra daim özlərini sındırılmış hesab edən azərbaycanlılar XX əsrdə Bakı küçələrində yalnız iki dəfə başlarını dik tutaraq, güvənərək gəzməyə başlamışdılar. Azərbaycan və Osmanlı hərbiçilərindən ibarət yaradılmış Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən Bakı şəhəri 1918-ci il sentyabrın 15-də yadellilərdən azad edildikdən sonra və 70-ci illərdə Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə.

İkincisi, Heydər Əliyev dünyanın quru ərazisinin altıda bir hissəsini tutan SSRİ-nin rəhbərlərindən biri olduğdan – 1982-ci ildə Sov. İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçildikdən, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edildikdən sonra xarici ölkələrin tarixçilərinin yazdığı kimi, "triumvirat" sayılan sovet dövlət və siyasi xadim olaraq xalqın başını daim uca etmişdi.

Üçüncüsü, Heydər Əliyev Moskvadakı sovet və partiya vəzifələrindən çıxırdıqdan sonra həyatı təhlükədə olmasına baxmayaraq, 1990-cı il yanvarın 21-də Azərbaycanın daimi nümayəndəliyinə gələrək 20 yanvar qırğını törədənəri ittiham etmiş, xalqın yanında olmuşdu. Ulu öndər Naxçıvanda yaşayarkən aqsaqqal deputat kimi sədrlik etdiyi iclasda Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adından Sovet Sosialist ifadələri çıxarılmış, Ali Sovet Ali Məclis adlandırılmış, sovet dövlətinin və kommunist ideologiyasının düşməni saydığı və inkar etdiyi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı olaraq qəbul olunmuşdu.

Böyük siyasətçi və nəhaq dövlət xadimi olan Heydər Əliyev hələ SSRİ-nin, Kommunist Partiyasının, sovet sisteminin mövcud olduğu bir şəraitdə bütün təzyiqləri və təhdidləri rədd edərək SSRİ-nin saxlanmasına dair referendum Naxçıvan Muxtar Respublikasında keçirilməsinə imkan verməmişdi. Kommunist Partiyası sirlərindən istefa verməklə bu ideologiyanın çökməsinə güclü təsir etmişdi. Naxçıvan müstəqil Azərbaycan dövlətinin təməllərini rəsmi şəkildə atdığı yer olmuşdu.

Dördüncüsü, Heydər Əliyev 1990-cı ildən etibarən Milli Məclisdə etdiyi çıxışlarında Azərbaycan xalqının gələcəyinin yalnız müstəqillikdə olduğunu qəti şəkildə bildirmişdi. Dövlət müstəqilliyi haqqında konstitusiyaya aktına imza atmışdı.

Bütün bunları unutmayan xalqın dərin inamına görə, yalnız Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətini məhv olmaqdan, ölkəni xaricdən dəstəklənən separatçılığa parçalamaqdan, xalqı vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən xilas edərək, mənəvi-psixoloji böhrandan çıxara, Ermənistanın davam edən hərbi təcavüzünü dayandırmaq, ölkəni fəlakətə salmış uğursuz xarici siyasət fəaliyyətini yeni əsaslar üzərində qura bilərdi. Təkidli tələblər qarşısında çarəsiz qalaraq geri çəkilən Azərbaycan rəhbərliyi Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etməyə məcbur oldu.

Qurtuluş naminə dönüş

Bakıya gələrək parlamentdə çıxış edən Heydər Əliyev əvvəlcə qiyamın baş verdiyi Gəncəyə getdi. Şəhər əhalisi ilə görüşərək şəraitlə tanış oldu. Bakıya qayıtdıqdan sonra iyunun 15-də Azərbaycan parlamentinin sədri seçildi.

Dünya xalqlarının dövlətçilik tarixinin təcrübəsi göstərir ki, görkəmli dövlət xadimləri nadir hallarda ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdıblar. Məsələn, partiya mənsubiyyətini dəyişmiş görkəmli siyasi və dövlət xadimi Uinston Çerçill Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Krallığında, Şarl de Qoll Fransada, Stüleyman Dəmirəl Türkiyədə seçkilər yolu ilə yenidən hakimiyyətə gəliblər. Lakin Heydər Əliyevin Bakıya gəlişi onlara bənzərmirdi. Bu qayıdış, sadəcə, parlamentin sədri vəzifəsini tutmaq deyil, Azərbaycan xalqı və dövlətinin xilasını, gələcək inkişafını müəyyənləş-

dirmək üçün əzablarla dolu olan ağır böhran şəraitində xilaskarlıq, qurtuluş naminə dönüş idi.

Heydər Əliyevin qarşısında daxili siyasət sahəsində çoxlu mürəkkəb vəzifələri yerinə yetirmək dayanırdı: dövləti dağılmaqdan, ölkəni xaricdən dəstəklənən separatçılıqdan xilas etmək; milli birliyi bərpa etmək; hakimiyyətin qanadları arasında yekdillik yaratmaq, xalq ilə hakimiyyət arasında uçurumu, inamsızlığı aradan qaldırmaq; iflic olmuş dövlət hakimiyyət orqanlarını işlək hala gətirmək; dövlətin əlində olan silahları ələ keçirmiş, ölkədə cinayətkarlıq şəraitində yaranan ayrı-ayrı dəstələri tərkisilahl etmək, insanlara sakit və təhlükəsiz yaşayış yaratmaq, ağır sosial-iqtisadi şəraitdə yaşayan xalqı böhrandan çıxararaq inkişafa aparmaq, mənəvi-psixoloji ruhunu yüksəltmək, dövlətin gücünü yaratmaq üçün etibarlı açarı tapmaq, köhnə sosializm sisteminin qalıqlarından imtina edərək bütün sahələrdə uğurlu islahatlar aparmaq və s.

Xarici siyasət sahəsində Heydər Əliyevin qarşısında dayanan başlıca vəzifələr dövlət quruculuğu üçün əlverişli beynəlxalq şəraitin təmin etmək, Ermənistanın davam edən hərbi təcavüzünü dayandırmaq, ölkəni fəlakətə salmış, Azərbaycan xalqı və dövlətinə düşmənlər qazandıran xarici siyasət xəttindən imtina etmək və s. idi. Əlverişli coğrafi-siyasi mövqeyinə, zəngin təbii sərvətlərinə yiyələnmək uğrunda yüzilliklər boyu imperiya siyasəti yürütmüş dövlətlərin sınaq meydanına, "qurdular süfrəsi"ne çevrilmiş Azərbaycanda bütün bunları bir dövlət xadiminin həll etməsi mürəkkəb və çətin bir iş idi.

Hakimiyyətin qanadları arasında sıx birliyin tələb olunduğu bir zamanda Prezident Əbülfəz Elçibəyin Bakıdan doğulduğu Naxçıvan Muxtar Respublikasının Kələki kəndinə getməsi onsuz da çətin olan şəraiti daha da ağırlaşdırdı. Bu, Azərbaycan dövlətçilik tarixində çox pis an idi.

Yaranmış şərait təcili, düzgün qərarların qəbul edilməsinə və qətiyyətə həyata keçirilməsinə tələb edirdi. Parlamentin prezident səlahiyyətini verməsilə dövlətin və millətin taleyi ilə bağlı bütün məsuliyyəti Heydər Əliyev öz üzərinə götürdü. Ölkəni, dövləti və xalqı bəlalardan qurtaran Heydər Əliyevin bu fəaliyyəti xilaskarlıq, qurtuluş missiyası dağıdı.

Azərbaycan xalqı nədən qurtuldu?

Heydər Əliyevin parlament sədri, oktyabr ayında isə prezident seçilməsi ilə Azərbaycan aşağıdakı dönüşə nail oldu:

İlk növbədə, xalq dövlət müstəqilliyini itirmək təhlükəsindən xilas oldu. Çünki hakimiyyətin bacarıqsız fəaliyyəti ölkəni bütün sahələrdə – iqtisadi, sosial, siyasi, milli təhlükəsizlik, mənəvi, psixoloji və b. fəlakətə salmışdı. Ölkədə yaranmış ağır vəziyyətdən istifadə edən xarici düşmənlər daxilə olan bəzi qrupların köməyi ilə öz çirkin məqsədlərini həyata keçirməyə başlamışdılar.

İkincisi, Azərbaycan xalqı böyük bir tarixi ləka ola biləcək və kəndərində dayandıqı qardaş qırğınının, vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən qurtuldu.

Üçüncüsü, Azərbaycan Respublikası xaricdən dəstəklənən separatçılıqdan və parçalamaqdan xilas oldu, xalq dövlətinin bütövlüyünü qorudu.

Dördüncüsü, Azərbaycan xalqı müstəqil dövlətçiliyə, firavan gələcəyə olan inamsızlıqdan, mədbinlikdən və mənəvi-psixoloji böhrandan xilas oldu.

Beşincisi, Azərbaycan bütün sahələrdə millətin ümumi səviyyəsinə aşağı olan, onun həm iqtisadi, siyasi, təhlükəsizlik, dövlətçilik, həm də mənəvi tələbatına cavab verməyən və nəhayət, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qarşısında dayanan vəzifələri yerinə yetirməyə qadir olmayan bacarıqsız hakimiyyətdən xilas oldu.

Altıncısı, Azərbaycan xalqı hakimiyyətə konstitusiyaya zidd yollarla gəlmək, silah və təzyiqlərlə hakimiyyət dəyişikliyinə nail olmaq, eksperimentlər ölkəsinə çevrilmək meyillərindən xilas oldu. Qəti şəkildə bəlli oldu ki, hakimiyyətə gəlməyi yeganə yolu seçkidir.

(Ardı var)

Musa QASIMLI,
Milli Məclisin deputatı, AMEA-nin
müxbir üzvü, professor